

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТОПІХОТНИХ ПІДРОЗДІЛІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ

MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF MOTORIZED INFANTRY UNITS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: ANALYSIS OF EXPERIENCE

У статті представлено комплексний аналіз системи морально-психологічного забезпечення (МПЗ) мотопіхотних підрозділів Збройних сил України в умовах російсько-української війни. Дослідження базується на аналізі наукових джерел і систематизації спостережень автора, отриманих в умовах активних бойових дій, та розкриває трансформацію підходів до психологічної підтримки військовослужбовців у контексті сучасного збройного конфлікту. Акцентовується увага на феномені «гібридизація» стресогенних чинників, що включають як традиційні чинники бойового стресу, так і новітні психотравматичні чинники, пов'язані з використанням високоточної зброї, інформаційно-психологічним впливом противника та розмиванням часових меж дії вогневого ураження. Особливу наукову цінність становить виявлення й обґрунтування нової методології «мікрівідновлення» – короткострокових періодів психологічної декомпресії під час зниження інтенсивності бойових дій. У дослідженні розкрито концепцію «групової резильєнтності» як ключового механізму психологічного відновлення в умовах неможливості планової ротації підрозділів. Автором обґрунтовано роль горизонтальних зв'язків між військовослужбовцями як основного ресурсу відновлення психофізіологічного потенціалу в бойових умовах. Значну увагу приділено аналізу Програми психологічної підтримки військовослужбовців «рівний – рівному», її імплементації в систему психологічного забезпечення бойових підрозділів. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні методології превентивної психологічної підтримки. Практична значущість роботи визначається можливістю імплементації запропонованих підходів у систему підготовки та психологічного супроводу мотопіхотних підрозділів Збройних сил України.

Ключові слова: морально-психологічне забезпечення, бойовий стрес, групової резильєнтність, мікрівідновлення, боєздатність підрозділів, психологічна підтримка військовослужбовців.

The article presents a comprehensive analysis of the moral and psychological support system (MPS) of motorized infantry units of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The research is based on the analysis of scientific sources and systematization of the author's observations obtained in conditions of active combat operations, and reveals the transformation of approaches to psychological support of military personnel in the context of modern armed conflict. Attention is focused on the phenomenon of "hybridization" of stress factors, which include both traditional combat stress factors and new psychotraumatic factors associated with the use of high-precision weapons, information-psychological influence of the enemy, and blurring of the time boundaries of fire damage. Of particular scientific value is the identification and substantiation of a new methodology of "micro-recovery" – short-term periods of psychological decompression during decreased combat intensity. The study reveals the concept of "group resilience" as a key mechanism of psychological recovery in conditions where planned unit rotation is impossible. The author substantiates the role of horizontal connections between servicemen as the main resource for restoring psychophysiological potential in combat conditions. Considerable attention is paid to the analysis of the "peer-to-peer" psychological support program for military personnel and its implementation in the psychological support system of combat units. The scientific novelty of the research lies in the substantiation of preventive psychological support methodology. The practical significance of the work is determined by the possibility of implementing the proposed approaches in the system of training and psychological support of motorized infantry units of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: moral and psychological support, combat stress, group resilience, micro-recovery, combat effectiveness of units, psychological support of military personnel.

УДК 159.98:355 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.2.2>

Панасенко О.А.
слухач Інституту стратегічних комунікацій
Національний університет оборони України

Вступ. Трансформація характеру сучасних збройних конфліктів, їх інтенсифікація й ускладнення призвели до формування принципово нових викликів у сфері морально-психологічного забезпечення військової діяльності. Особливої актуальності ця проблематика набула в контексті російсько-української війни, яка із 2014 р. (особливо після масштабної ескалації 2022 р.) демонструє безпрецедентний вплив психологічних чинників на ефективність бойових дій і загальну боєздатність військових підрозділів.

У цьому контексті система морально-психологічного забезпечення потребує адаптивного

переосмислення. Актуальним стає питання розроблення інтегративної моделі психологічного супроводу, яка б урахувала як індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців, так і групову динаміку військових підрозділів в умовах тривалих бойових дій. Особливої уваги потребує розроблення методології превентивної психологічної підтримки, спрямованої на формування психологічної резильєнтності та розвитку адаптивного потенціалу військовослужбовців.

Отже, актуальність дослідження визначається необхідністю розроблення науково обґрунтованої

системи морально-психологічного забезпечення, адаптованої до умов сучасної війни. Це передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань: від теоретичного осмислення трансформації психологічних механізмів бойового стресу до практичної імплементації інноваційних методів психологічної підтримки та реабілітації військовослужбовців.

Особливої значущості набуває розроблення методології оцінювання відновлення боєздатності підрозділів і, як наслідок, ефективності проведених заходів системи морально-психологічного забезпечення (далі – МПЗ), що дозволить не тільки оптимізувати наявні підходи, але й прогнозувати психологічні спроможності військових підрозділів у довгостроковій перспективі. Це створить підґрунтя для формування «проактивної» системи морально-психологічного забезпечення, здатної адаптуватися до мінливих умов сучасного збройного конфлікту.

Метою дослідження вважається проведення аналізу особливостей морально-психологічного забезпечення відновлення боєздатності мотопіхотних підрозділів за досвідом російсько-української війни.

У процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи (аналіз наукових джерел, систематизація, узагальнення, спостереження, опитування), методи дослідження психології праці (моделювання).

Результати та обговорення. Аналіз сучасних досліджень у галузі воєнної психології (В. Стасюк, О. Хміляр, В. Осьодло, О. Кокун та інші) свідчить про формування нової парадигми розуміння психологічної стійкості військовослужбовців в умовах тривалого збройного протистояння. Традиційні концепції психологічної підготовки та реабілітації, що базувалися на досвіді локальних конфліктів ХХ ст., виявляються не досить ефективними в умовах гібридної війни, яка характеризується комплексним впливом на психіку військовослужбовців через поєднання конвенційних, інформаційних і психологічних методів ведення бойових дій [8].

Спостереження, проведені автором в умовах активних бойових дій російсько-української війни, дозволяють вести мову про «гібридизацію» і трансформацію стресогенних чинників. Окрім традиційних чинників бойового стресу (загроза життю, фізичне виснаження тощо), значну роль відіграють інші психотравмувальні чинники: використання сучасної високоточної зброї (КАБи, дрони), інформаційно-психологічний вплив противника, розмивання часових меж дії вогневого ураження, необхідність швидкої адаптації до умов бойової обстановки та формування спроможності до відновлення психофізіологічних резервів особового складу без виходу із зони бойових дій. За даними досліджень, до 30–35% військовослужбовців унаслідок довготривалого перебування в умовах бойового стресу демонструють ознаки гострого та посттравматичного

стресового розладу різного ступеня вираженості, що суттєво впливає на загальну боєздатність підрозділів [1]. Звернення до міжнародного досвіду, зокрема практик країн НАТО, демонструє необхідність системного підходу до організації психологічного забезпечення, яке охоплює три ключові компоненти: превенцію, інтервенцію та постінтервенцію. Водночас механічне перенесення зарубіжних моделей без урахування специфіки національного формування Сил оборони України й особливостей російсько-української війни виявляється малоефективним.

Аналіз бойових стресових чинників сучасного збройного конфлікту та їхнього впливу на психічне здоров'я військовослужбовців у контексті військово-професійної діяльності, проведений сучасними українськими науковцями, засвідчує, що основною реакцією особового складу на бойові дії є феномен бойового стресу. Цей стан виникає ще до безпосереднього контакту з реальною загрозою життю, зберігається протягом усього періоду перебування в зоні бойових дій і може проявляти негативну динаміку навіть після її завершення. Ступінь прояву бойового стресу визначається складною взаємодією стресогенних чинників бойового середовища з динамічно змінюваними під їхнім впливом психологічними та психофізіологічними характеристиками військовослужбовця. Особливого значення набуває рання діагностика деструктивних дезадаптаційних процесів, що погіршують функціональну здатність особового складу (фізіологічну, психічну, інтелектуальну, емоційну, вольову) до виконання службових завдань. Важливим аспектом на етапі відновлення боєздатності є своєчасне надання психологічної допомоги з метою мінімізації ризику прогресування стресових розладів до тяжких форм психічної травми, а також забезпечення ефективної профілактики деструктивних змін психічного стану військовослужбовців [3].

Відповідно до керівних документів, морально-психологічне забезпечення відновлення боєздатності полягає в організації психологічного супроводження та психологічного відновлення військовослужбовців, оптимізації їхнього морально-психологічного стану, підвищення рівня психологічної готовності до виконання завдань за призначенням і надання додаткової психологічної допомоги особам, які мають первинні ознаки посттравматичного стресового розладу, гострого стресу та кризового психоемоційного стану (передубуттям у район виконання завдань за призначенням, під час виконання завдань і після повернення) [5].

Бойовий стрес являє собою сукупність психологічних і фізіологічних реакцій, що виникають у військовослужбовця під впливом безпосередніх або опосередкованих стресогенних чинників, пов'язаних з участю в бойових діях. Він проявляється у вигляді емоційних, когнітивних, фізіологічних і поведінкових змін, які зумовлені характером бойового середовища.

Бойова психічна травма є наслідком гострого психологічного дистресу, що спричинений умовами, небезпечними для життя, і супроводжується тривалими фізичними та психоемоційними навантаженнями, які перевищують адаптаційні можливості психіки військовослужбовця [6].

Бойові дії створюють надзвичайний психологічний тиск, який особливо відчувається військовослужбовцями мотопіхотних, механізованих і гірсько-штурмових підрозділів Сухопутних військ, що безпосередньо контактують із противником на лінії бойового зіткнення (у взводних і ротних опорних пунктах). Серед основних чинників, які зумовлюють розвиток деструктивного або травматичного стресу в бойовій обстановці, виділяють:

- загрозу життю та відповідальність за виконання бойового завдання, обмеження часу для ухвалення рішень і виконання дій;
- брак і невизначеність інформації, відсутність довіри до командування, невпевненість у надійності зброї, засобів захисту;
- невідповідність рівня професійних навичок вимогам бойової ситуації, психологічну неготовність до виконання завдання;
- ізоляційні чинники, «відчуття покинутості» (дії в умовах відриву від основних сил або перебування в ізольованих укриттях) [9].

Розлади психічної діяльності, спричинені бойовою обстановкою, мають індивідуальний характер. Однак ступінь їх вираженості суттєво залежить від сукупної реакції всього підрозділу (розрахунку, бойової групи) на стресогенний чинник. Колективна реакція може сприяти підтриманню дисципліни та згуртованості, але існує і зворотний ефект: психічні порушення окремих членів підрозділу можуть негативно впливати на стан інших військовослужбовців, спричиняти деструктивну групову динаміку, як-от «психічне зараження».

Аналіз досвіду російсько-української війни в контексті морально-психологічного забезпечення відновлення боєздатності мотопіхотних підрозділів виявив принципово нові особливості організації психологічної підтримки особового складу. Безпрецедентні інтенсивність і тривалість бойових дій створили умови, які потребують переосмислення підходів до відновлення психологічного ресурсу військовослужбовців. Важливою особливістю російсько-української війни є необхідність організації відновлення безпосередньо в зоні бойових дій, часто в умовах постійного вогневого контакту. Традиційні моделі ротації та планового відведення підрозділів у тил для відновлення часто виявляються неможливими через оперативну обстановку. Це зумовило розвиток застосування нових форм психологічної підтримки, орієнтованих на короткострокові інтервенції в перервах між активними бойовими діями. Досвід показує ефективність упровадження методик «мікровідновлення» – коротких періодів психологічної декомпресії під час зниження інтенсивності в бойових діях. Такі періоди, навіть тривалістю 15–30 хвилин, у разі пра-

вильної організації дозволяють значно знизити рівень психологічної напруги та відновити ресурс боєздатності. Основним чинником є системність і регулярність таких заходів.

Важливу роль у забезпеченні впровадження даних методик відіграє командний склад підрозділів. Командири, які постійно перебувають з особовим складом, стають первинною ланкою психологічної підтримки. Їхня здатність розпізнавати ранні ознаки бойового стресу, організовувати «мікровідновлення» під час коротких пауз у бойових діях, підтримувати здорову групову динаміку стає критичним чинником збереження боєздатності підрозділу.

Особливого значення набуває феномен «групової резильєнтності», тобто здатності військового колективу до самовідновлення через механізми взаємної підтримки. Установлено, що в умовах неможливості планового відведення підрозділів на відновлення саме горизонтальні зв'язки між військовослужбовцями стають основним ресурсом набуття психофізіологічних ресурсів. Досвід показує, що підрозділи з високим рівнем згуртованості демонструють кращі показники психологічної стійкості та швидше відновлюються після інтенсивних бойових зіткнень [2].

У процесі спостереження також виявлено особливу роль «бойового братерства» як чинника психологічного захисту та відчуття ідентифікації себе саме із цією командою (гордості за приналежність до даного підрозділу). Формування міцних емоційних зв'язків між військовослужбовцями, розвиток культури взаємодопомоги та спільного подолання труднощів створюють деякий «буфер» проти травматичного впливу бойового стресу, що важливо для мотопіхотних підрозділів, у яких загрозу смерті воїни зустрічають безпосередньо «пліч-о-пліч із побратимами» [7]. Водночас важливим є збалансоване поєднання формальних і неформальних механізмів підтримки.

Значну увагу під час упровадження методик «мікровідновлення» необхідно приділити розвитку навичок психологічної самодопомоги. В умовах обмеженого доступу до професійної психологічної підтримки здатність військовослужбовців самостійно застосовувати техніки емоційної саморегуляції, управління стресом і відновлення боєздатності стає дуже важливою. Розроблення та впровадження програм експрес-навчання таких технік, які можуть застосовуватися безпосередньо в бойових умовах, має пріоритетний напрям.

Важливим аспектом є організація системи раннього виявлення ознак бойового виснаження [10]. У військовій частині автором було впроваджено практику щоденного моніторингу психологічного стану особового складу на рівні відділень і взводів, що дозволяє своєчасно виявляти військовослужбовців, які потребують посиленої підтримки. Особлива увага приділяється збереженню боєздатності групи загалом, уникненню стигматизації окремих військовослужбовців.

Особливу роль також відіграє підтримка зв'язку з родинними військовослужбовців. В умовах три-

вального перебування на позиціях можливість регулярного спілкування із близькими стає важливим ресурсом психологічної стійкості воїнів. Важливо забезпечити баланс між підтримкою такого зв'язку та збереженням інформаційної безпеки. За можливості, командири всіх рівнів повинні мати «зворотній зв'язок» із сім'ями особового складу й ініціювати моральну підтримку військовослужбовців із боку родин [5].

Як відомо, ефективність відновлення боєздатності значно підвищується за комплексного підходу, який включає як індивідуальні, так і групові форми роботи. Особлива увага приділяється збереженню та зміцненню комунікацій, вертикальних і горизонтальних зв'язків у підрозділі, підтримці здорової групової динаміки та розвитку культури психологічної взаємодопомоги [6].

Результати дослідження демонструють, що в умовах сучасної війни ефективне морально-психологічне забезпечення потребує гнучкого поєднання формальних і неформальних механізмів підтримки, активного залучення командного складу та розвитку потенціалу групової самодопомоги. Важливими чинниками успіху є системність і безперервність психологічної підтримки та забезпечення відновлення навіть в умовах високої інтенсивності бойових дій. Підсумовуючи досвід організації психологічної підтримки військових частин Збройних сил України під час широкомасштабного вторгнення РФ, необхідно звернути особливу увагу на впровадження Програми психологічної підтримки військовослужбовців «рівний – рівному», розробленої Головним управлінням МПЗ Збройних сил України. Очікуваним результатом впровадження зазначеної програми в поєднанні з навчанням методів оперативної психодіагностики бойового стресу є зростання психологічної культури військовослужбовців Збройних сил України, своєчасне розпізнання ознак бойових стресових розладів і максимальне охоплення особового складу заходами психологічної підтримки та відновлення [4].

Висновки. На основі проведеного дослідження встановлено, що ефективне морально-психологічне забезпечення є важливим чинником підтримання та відновлення боєздатності мотопіхотних підрозділів в умовах тривалих бойових дій. Досвід російсько-української війни демонструє нові вимоги до організації психологічної підтримки військовослужбовців, які зумовлюють необхідність впровадження адаптивних та інноваційних підходів через низку особливостей, як-от:

1. Урахування феномену трансформації бойового стресу, коли стресогенні чинники сучасного бою мають багатовимірний характер, зокрема і специфічні аспекти гібридної війни.
2. Потреба в інтегрованому підході, яка передбачає превентивні заходи, безперервну підтримку в зоні бойових дій і післявоєнну реабілітацію, що забезпечить зниження бойових психогенних втрат і відновлення психологічного ресурсу військовослужбовців.

3. Роль групової резильєнтності та згуртованості підрозділу, яка сприяє кращому подоланню стресових ситуацій, відновленню психологічного стану військовослужбовців і мінімізації втрат.

4. Підготовка командного складу щодо впровадження методик психологічної підтримки, зокрема «мікрівідновлення», виявлення ранніх ознак бойового стресу.

5. Упровадження Програми «рівний – рівному», яка є перспективним інструментом для підвищення психологічної культури військовослужбовців, їхньої здатності до взаємної підтримки та своєчасного реагування на стресові розлади.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз довгострокового впливу бойового стресу, розроблення інноваційних методик реабілітації та відновлення, впровадження інтегративної моделі для оцінювання ефективності заходів психологічної підтримки відновлення боєздатності, а також адаптація національних стандартів щодо морально-психологічного забезпечення до стандартів НАТО з урахуванням специфіки Сил оборони України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блінов О. Психологія бойового стресу : автореферат дис. ... докт. психол. наук : 19.00.04. Київ, 2020. 43 с.
2. Збірник стандартів психологічної підготовки у Збройних силах України : методичний посібник / за ред. В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 337 с.
3. Корольчук М. Психофізіологія діяльності : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. та доп. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2004, 400 с.
4. Організація психологічної підготовки у Збройних силах України : навчально-методичний посібник / за ред. В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.
5. Стасюк В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) : підручник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2014. 504 с.
6. Психологічне забезпечення Збройних сил України : навчально-методичний посібник / за заг. ред. В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 213 с.
7. Стасюк В. Військова психологія видородової діяльності : підручник для слухачів та студентів вищих навчальних закладів. Київ : ПП «Золоті Ворота», 2012. 458 с.
8. Стасюк В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів : підручник для слухачів та студентів вищих навчальних закладів. Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2016. 412 с.
9. Стасюк В. Страх і паніка на війні : монографія. Київ : НУОУ, 2013. 290 с.
10. Хміляр О., Момот Р. Експериментально-психологічна методика вивчення фрустраційних реакцій військовослужбовців, що виконують завдання в екстремальних умовах : навчально-методичний посібник. Київ : НУОУ, 2011. 132 с.